

ΜΕ ΤΗΝ ΕΥΚΑΙΡΙΑ ΤΗΣ ΕΠΕΤΕΙΟΥ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ ΤΟΥ, ΣΤΙΣ 6 ΙΟΥΛΙΟΥ 1916

* * *

Κωστής Κοκκινόφτας

Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου

Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΥΠΡΟΥ (1909-1916) ΚΥΡΙΛΛΟΣ Β΄

Το χωριό Πρόδρομος στην περιοχή Μαραθάσας κατέχει το μεγάλο προνόμιο να είναι γενέτειρα τεσσάρων Αρχιεπισκόπων των νεότερων χρόνων, των Μακαρίου Α΄ (1854-1865), Σωφρονίου Γ΄ (1865-1900), Κυρίλλου Β΄ (1909-1916) και Μακαρίου Β΄ (1947-1950), γεγονός μοναδικό στην κυπριακή εκκλησιαστική ιστορία. Σε χρονικό διάστημα δηλαδή εκατό περίπου χρόνων, από το 1854 έως το 1950, κατά το οποίο υπηρέτησαν στον αρχιεπισκοπικό θρόνο της Εκκλησίας της Κύπρου έξι Αρχιερείς, οι τέσσερις είχαν γεννηθεί στον Πρόδρομο, όπου και έζησαν τα πρώτα χρόνια της ζωής τους¹.

Ο πρώτος από τους ανωτέρω, Αρχιεπίσκοπος Μακάριος Α΄, υπήρξε μία από τις ευγενέστερες μορφές Αρχιερέων των χρόνων της Τουρκοκρατίας, και διακρίθηκε για τη συνέπεια, με την οποία υπηρέτησε την πνευματική και μορφωτική πρόοδο του υπόδουλου Ελληνισμού της Κύπρου. Ο Μακάριος επικέντρωσε μεγάλο μέρος των δραστηριοτήτων του στην ανάπτυξη της παιδείας και ανέδειξε μία πλειάδα μορφωμένων και πνευματικά καλλιεργημένων κληρικών και διδασκάλων, οι οποίοι προσέφεραν, κατά την ύστερη Τουρκοκρατία και την πρώιμη Αγγλοκρατία, πολύτιμες υπηρεσίες στην εθνική, εκκλησιαστική και κοινωνική ζωή του νησιού. Ανάμεσά τους περιλαμβάνονται τόσο ο διάδοχός του στον αρχιεπισκοπικό θρόνο Σωφρόνιος Γ΄, τον οποίο, στα μέσα περίπου του 19ου αιώνα, έθεσε κάτω από την προστασία του και κατέβαλε τις δαπάνες για τις σπουδές του στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, όσο και ο μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος

1. Γενικά για την περιοχή της Μαραθάσας και τις κοινότητές της βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Ιστορική επισκόπηση των δεκατεσσάρων χωριών της Μαραθάσας», *Επετηρίδα Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών* 28 (2002) 119-158.

Κύριλλος Β΄, προς τον οποίο προσέφερε φιλοξενία στο αρχιεπισκοπικό μέγαρο και μερίμνησε για τη φοίτησή του στην Ελληνική Σχολή Λευκωσίας².

Παρόμοια με αυτήν του Μακαρίου Α΄ υπήρξε η διακονία και του Αρχιεπισκόπου Σωφρονίου Γ΄, καθόλο το μακρό χρονικό διάστημα της τριανταπεντάχρονης αρχιερατείας του, οπότε πολιτεύτηκε με σύνεση και ορθοφροσύνη, αξιοποιώντας με μεγάλη επιδεξιότητα και διπλωματική ικανότητα την παράδοση του εθναρχικού ρόλου των Κυπρίων Αρχιερέων³. Ο διάδοχός του, όμως, στον αρχιεπισκοπικό θρόνο, Κύριλλος Β΄, υπήρξε εντελώς διαφορετικός χαρακτήρας, δυναμικός και άτεγκτος σε αιτήματα και εθνικές διεκδικήσεις, ενσαρκώνοντας ένα νέο πνεύμα, που διαδόθηκε ευρέως στο νησί και καθόρισε την ιστορική του πορεία, καθόλη τη διάρκεια των χρόνων της Αγγλοκρατίας. Την πολιτική αυτή υιοθέτησε πιστά και ο ανενιός και πνευματικό του ανάστημα, αρχικά Μητροπολίτης Κυρηναίας (1917-1947) και στη συνέχεια Αρχιεπίσκοπος Κύπρου (1947-1950) Μακάριος Β΄, όπως

2. Για τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο Α΄ Ανδρέα Βίττη, *Οι Αρχιεπίσκοποι της Κύπρου επί Οθωμανοκρατίας 1570/1-1878*, Παραλίμνι - Αγία Νάπα 2010, σ. 238-248· Ανδρέα Μιτσίδη, «Η Εκκλησία Κύπρου επί Τουρκοκρατίας», στον τόμο: Θεόδωρου Παπαδόπουλλου (επιμ.), *Ιστορία της Κύπρου*, τ. ΣΤ΄, *Τουρκοκρατία. Οθωμανική κατάκτησις. Απόπειραι χειραφετήσεως. Δίκαιον - Οικονομία. Παιδεία - Γράμματα. Εκκλησία*, Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄, Λευκωσία 2011, σ. 767-780· Κωστή Κοκκινόφτα, «Ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου (1854-1865) Μακάριος Α΄ και η συμβολή του στη διάδοση των ελληνικών γραμμάτων», *Η Δέλτος* 2 (2018) 23-26. Επίσης βλ. Αριστείδη Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων, 1800-1920*, τ. Α΄, Λευκωσία 2018, σ. 437, όπου σύντομο βιογραφικό σημείωμα και η βασική σχετική βιβλιογραφία.

3. Για τον Αρχιεπίσκοπο Σωφρόνιο Γ΄ βλ. Θεόδωρου Παπαδόπουλλου, «Εθναρχικός ρόλος της Ορθοδόξου Ιεραρχίας. Αρχιεπισκόπου Σωφρονίου βιοτή», *Κυπριακαί Σπουδαί* 35 (1971) 95-121· Γεώργιου Γεωργιάδη, *Ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Σωφρόνιος (1865-1900) και η συμβολή του στην ανάπτυξη σχέσεων προς την Υψηλή Πύλη και τη Βρετανική Κυβέρνηση*, Λευκωσία 1996 (διδακτορική διατριβή στη Θεολογική Σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης)· Α. Μιτσίδη, «Η Εκκλησία Κύπρου επί Τουρκοκρατίας», *ό.π.*, σ. 780-802. Επίσης βλ. Αρ. Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων, 1800-1920*, τ. Β΄, *ό.π.*, σ. 791.

μαρτυρεί η όλη δυναμική εμπλοκή του στους εθνικούς αγώνες, είτε ως εθελοντής στρατιωτικός ιερέας στο σώμα των Κρητών κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους, το 1912-1913, είτε με τη διεξαγωγή εράνων για την αγορά του αεροπλάνου «Κερύνεια» για την ενίσχυση των ενόπλων δυνάμεων της Ελλάδας στα χρόνια του Μεσοπολέμου, είτε ακόμη με την εμπλοκή του στο κίνημα των Οκτωβριανών, το 1931, που επέφερε και την εξορία του από το νησί. Ο Μακάριος Β΄ ακολουθούσε στην πολιτική του συμπεριφορά πολλά από τα ιδιαίτερα στοιχεία, που χαρακτήριζαν τον Αρχιεπίσκοπο θείο του, και κυρίως την αντίθεση σε κάθε είδους συμβιβασμό με τους Βρετανούς, προτάσσοντας πάντοτε την άμεση και άνευ όρων Ένωση του νησιού με την Ελλάδα⁴.

Ο Κωνσταντίνος Παπαδόπουλος, όπως ήταν το λαϊκό όνομα του μετέπειτα Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Β΄, γεννήθηκε στο χωριό Πρόδρομος, στις 26 Οκτωβρίου 1845, από γονείς τους παπα-Μάρκο και Μαρία, και ήταν ο δεύτερος από επτά αδέρφια⁵. Αυτά ήταν ο πρoύχοντας της κοινότητας Χατζηγιάννης Παπαπαδόπουλος (†1911)⁶, πατέρας των διακεκριμένων λογίων Σωκράτη (1870-1954), Κωνσταντίνου (1874-1962) και Κλεόβουλου

4. Για τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο Β΄ βλ. «Ο Μακαριώτατος Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Μακάριος Β΄ ο από Κυρηνείας», *Απόστολος Βαρνάβας* 11 (1950) 249-261· «Ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Μακάριος Β΄. Βιογραφικόν σημείωμα», *Ελληνική Κύπρος* 16 (1950) 207-216· Χριστόδουλου Παχουλίδη, *Μητροπολίτης Κυρηνείας Μακάριος Μυριανθέας (1917-1947) μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Μακάριος Β΄ (1947-1950)*, Λευκωσία 2015· Αρ. Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων 1800-1920*, τ. Α΄, ό.π., σ. 437-438. [Σημείωση (2025): Επίσης βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Ο Μητροπολίτης Κυρηνείας και Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Μακάριος Β΄», *Εκκλησιαστικός Κήρυκας* 30 (2024) 261-291].

5. Αναφορά στα ονόματα των γονέων, το λαϊκό όνομα και το έτος γεννήσεώς του γίνεται από τον ανεψιό του, Κωνσταντίνο Μυριανθόπουλο, «Οι δύο τελευταίοι Αρχιεπίσκοποι της Κύπρου», στον τόμο: Ιωάννου Χατζηιωάννου (επιμ.), *Πανελλήνιον Λεύκωμα Εθνικής Εκατονταετηρίδος 1821-1930. Η Χρυσή Βίβλος του Ελληνισμού*, τ. Ε΄, *Παιδεία - Νεοελληνική Φιλολογία*, Αθήνα 1930, σ. 47.

6. «† Χατζή Ιωάννης Παπαδόπουλος», *Εκκλησιαστικός Κήρυξ* 1 (1911) 333.

(1878-1953) Μυριανθόπουλου⁷, ο ευεργέτης των εκπαιδευτηρίων της Λευκωσίας και σημαντικός παιδαγωγός, με σπουδές στο Διδασκαλείο των Αθηνών (1884-1886) και στο Πανεπιστήμιο της Γενεύης (1897-1898), Χαράλαμπος Μαραθεύτης (1862-1929)⁸, ο απόφοιτος της Θεολογικής Σχολής του Σταυρού Ιεροσολύμων, του έτους 1874, αρχικά διδάσκαλος και αργότερα Οικονόμος του Κύπριου Αρχιεπισκόπου, Χριστόδουλος Παπαδόπουλος (1850-1929)⁹, καθώς και τρεις αδελφές. Η πρώτη από αυτές, ονόματι Δέσποινα (†1913), σύζυγος Χαράλαμπου Οικονόμου (†1914)¹⁰, η οποία έζησε όλη τη ζωή της στον Πρόδρομο, είναι η μητέρα του προαναφερθέντος Αρχιεπισκόπου Μακάριου Β΄, ενώ οι άλλες δύο, Ελένη και Αθηνά (†1942), είχαν εγκατασταθεί στις γενέτειρες των συζύγων τους, Αρμίνου και Άγιο Δημήτριο, αντιστοίχως¹¹.

Ο φιλομαθής Κωνσταντίνος, όπως και τα υπόλοιπα αδέλφια του, έμαθε τα πρώτα του γράμματα από τον ιερέα πατέρα του, ο οποίος επαγγελλόταν, ανάμεσα στα άλλα, και τον διδάσκαλο. Σύμφωνα με σχετική μαρτυρία του αδελφού του Χριστόδουλου, η διδασκαλία των

7. Βιογραφικά σημειώματα των τριών αδελφών δημοσιεύτηκαν από τον Αρ. Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων, 1800-1920*, τ. Α΄, ό.π., σ. 535-537.

8. Αρ. Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων, 1800-1920*, τ. Α΄, ό.π., σ. 451. Επίσης βλ. «† Χαράλαμπος Μαραθεύτης», *Φωνή της Κύπρου*, 2.3.1929· *Ελευθερία*, 2.3.1929, όπου δημοσιεύονται νεκρολογίες του με πολλές σχετικές πληροφορίες για τη ζωή του.

9. Κλεόβουλου Μυριανθόπουλου, *Η παιδεία εν Κύπρω επί Αγγλοκρατίας 1878-1946*, Λεμεσός 1946, σ. 202-203. Επίσης, για τη ζωή του γίνεται αναφορά στον τύπο της εποχής, με την ευκαιρία του θανάτου του. Ενδεικτικά βλ. «† Χριστοδουλος Παπαδόπουλος», *Απόστολος Βαρνάβας* 1 (1929) 744· *Ελευθερία*, 12.11.1929· *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 13.11.1929· *Φωνή της Κύπρου*, 16.11.1929.

10. «† Χαράλαμπος Οικονόμου», *Κήρυξ*, 11.7.1914.

11. Για την Αθηνά και την οικογένειά της βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, *Άγιος Δημήτριος Μαραθάσας*, Λευκωσία 2007, σ. 221-223. Τα σχετικά με την Ελένη και την εγκατάσταση στην Αρμίνου καταγράφηκαν από αφήγηση της εγγονής της Αθηνάς Παπαμάρκου, Αθηνάς Λοϊζίδη από τον Άγιο Δημήτριο (καλοκαίρι 1988). Για τα ονόματα των επτά παιδιών του παπα-Μάρκου βλ. επίσης: «Ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου, ο επονομασθείς "Πατήρ του Λαού"», *Κήρυξ*, 5.8.1916 (α΄ μέρος).

μαθητών του περιλάμβανε τα λεγόμενα «Κοινά Γράμματα», δηλαδή ανάγνωση από διάφορα εκκλησιαστικά βιβλία, όπως την Οκτώηχο, χωρίς, όμως, γραφή, αλλά με εκμάθηση της βυζαντινής μουσικής¹². Στη συνέχεια, όπως αναφέρθηκε, σε ηλικία δεκαπέντε περίπου ετών, ο Κύριλλος τέθηκε κάτω από την προστασία του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Α΄ και παρακολούθησε, μεταξύ των ετών 1860 και 1865, τα μαθήματα της Ελληνικής Σχολής Λευκωσίας. Την περίοδο αυτή Σχολάρχης ήταν, από το 1861, ο Ιεροδιάκονος και μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος Σωφρόνιος Γ΄¹³, ο οποίος ξεχώρισε τον νεαρό ομοχώριό του για την ευφυΐα και την εργατικότητά του. Γι' αυτό, ένα χρόνο ύστερα από την άνοδό του στον αρχιεπισκοπικό θρόνο, έστειλε τον Κύριλλο για σπουδές στη Θεολογική Σχολή του Σταυρού Ιεροσολύμων, τις οποίες ολοκλήρωσε το 1872¹⁴. Στη συνέχεια επέστρεψε στην Κύπρο και το αμέσως επόμενο έτος χειροτονήθηκε Ιεροδιάκονος και διορίστηκε Ιεροκήρυκας της Αρχιεπισκοπής και διδάσκαλος στην Ελληνική Σχολή της κυπριακής πρωτεύουσας, διακονήματα στα οποία υπηρέτησε κατά τις δεκαετίες του 1870 και του 1880¹⁵. Δραστηριοποιήθηκε επίσης από νωρίς στη δημόσια ζωή, αρθρογραφώντας στον κυπριακό τύπο, αρχικά στο «Νέον Κίτιον» της Λάρνακας και ακολούθως στην «Αλήθεια» της Λεμεσού,

12. Βλ. Ιερώνυμου Περιστιάνη, *Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων. Από της Τουρκικής κατακτήσεως μέχρι της Αγγλικής κατοχής (1571-1878)*, Λευκωσία 1930, σ. 272, 278-279, όπου, όμως, το όνομα του αφηγητή καταγράφεται ως Χαράλαμπος, αντί του ορθού Χριστόδουλος.

13. «Βιογραφία Κυρίλλου Μητροπολίτου Κιτιέων», στον τόμο: Ιωάννη Κηπιάδη (επιμ.), *Λεπταί Γραμμαί*, Κύπρος 1894, σ. 167-168· «Ο Μητροπολίτης Κιτίου Κύριλλος», στον τόμο: Μ.Γ. Κοντόπουλου - Δ.Ι. Μελά (επιμ.), *Κυπριακόν Ημερολόγιον*, Λευκωσία 1908, σ. 89-90.

14. Αντίγραφο του πτυχίου του σώζεται στο Αρχείο Πατριαρχείου Ιεροσολύμων, *Χειρόγραφον Θεολογικής Σχολής* 45, σ. 273. Για την περίοδο των σπουδών του βλ. Κωστή Κοκκινόφτα, «Η Θεολογική Σχολή του Σταυρού Ιεροσολύμων και η Κύπρος», *Κυπριακαί Σπουδαί* 71 (2009) 107-108.

15. «Βιογραφία Κυρίλλου Μητροπολίτου Κιτιέων», *ό.π.*, σ. 169· «Ο Μητροπολίτης Κιτίου Κύριλλος», *ό.π.*, σ. 90-91. Ανάμεσα στους μαθητές του περιλαμβανόταν και ο Ι. Περιστιάνης, *Ιστορία των Ελληνικών Γραμμάτων. Από της Τουρκικής κατακτήσεως μέχρι της Αγγλικής κατοχής (1571-1878)*, *ό.π.*, σ. 121.

ασκώντας με νευρώδη άρθρα δριμεία κριτική στους κυβερνώντες για τα κακώς κείμενα και τις παραλείψεις τους¹⁶.

Κατά το χρονικό αυτό διάστημα ο Κύριλλος κάλεσε κοντά του τον νεότερο αδελφό του Χαράλαμπο και φρόντισε για τις σπουδές του στην Ελληνική Σχολή Λευκωσίας¹⁷, τις οποίες, όπως έγινε λόγος προηγουμένως, συνέχισε αργότερα στην Αθήνα και στη Γενεύη. Ακολουθώντας το ίδιο έπραξε με τον ανειψίο του Μιχαήλ, δηλαδή τον μετέπειτα Αρχιεπίσκοπο Μακάριο Β΄, τον οποίο έστειλε ως υπότροφό του στη Μεγάλη του Γένους Σχολή και στο Γυμνασιακό Τμήμα της Θεολογικής Σχολής της Χάλκης. Τον στήριξε δε στη συνέχεια για περαιτέρω σπουδές στη Θεολογική Σχολή Αθηνών, όπως επίσης και για εκμάθηση της γαλλικής γλώσσας στη Γενεύη και για ευρύτερη θεολογική κατάρτιση στην Οξφόρδη¹⁸.

Στο μεταξύ, στις 30 Απριλίου 1889, ο Κύριλλος εξελέγη Μητροπολίτης Κυρηνείας¹⁹ με έδρα τη Μονή του Αγίου Παντελεήμονα στη Μύρτου²⁰, όπου υπηρέτησε μέχρι το 1893, περίοδο κατά την οποία εργάστηκε για τον επανευαγγελισμό των Λινοβαμβάκων της Τηλλυρίας. Εγκαταστάθηκε για τον λόγο αυτό, το καλοκαίρι του 1890, στο χωριό Βαρίσεια, όπου εκχριστιάνισε τους κατοίκους του και μερίμνησε για την ανέγερση εκκλησίας, αφιερωμένης στον Άγιο Γεώργιο²¹. Το 1889, ταυτόχρονα δηλαδή με την εκλογή του στον

16. «Ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου, ο επονομασθείς "Πατήρ του Λαού"», *Κήρυξ*, 12.8.1916 (β΄ μέρος).

17. «Ο Αρχιεπίσκοπος Κύπρου, ο επονομασθείς "Πατήρ του Λαού"», *Κήρυξ*, 5.8.1916 (α΄ μέρος).

18. Κλεόβουλου Μυριανθόπουλου, *Η συμβολή της Μαραθάσας εις την Εκκλησίαν*, Λεμεσός 1939, σ. 54-55.

19. Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, *Κώδιξ Α΄*, σ. 357.

20. Η έδρα της Μητρόπολης μεταφέρθηκε στην πόλη της Κερύνειας από τον νεοεκλεγέντα Μητροπολίτη Κυρηνείας και μετέπειτα Αρχιεπίσκοπο Κύπρου Μακάριο Β΄, το 1917. Βλ. Χριστόδουλου Παχουλίδη, *Μητροπολιτική επαρχία Κερύνειας, η δική μας γη*, Λευκωσία 2001, σ. 41, 90.

21. Κωστή Κοκκινόφτα, *Εξισλαμισμοί και Επανεκχριστιανισμοί στην Κύπρο*, Λευκωσία 2019, σ. 101-103.

μητροπολιτικό θρόνο, ο Κύριλλος εξελέγη μέλος του Νομοθετικού Συμβουλίου, ενός αιρετού σώματος, που ασκούσε κοινοβουλευτικό έλεγχο στη διοίκηση, πρότεινε, τροποποιούσε ή καταψήφισε νομοσχέδια και προϋπολογισμούς, αλλά βρισκόταν κάτω από τον έλεγχο των Βρετανών αποικιοκρατών. Ο Κύριλλος υπηρέτησε στο Συμβούλιο αυτό για 22 ολόκληρα χρόνια, μέχρι το 1911, και για πέντε συνεχείς βουλευτικές περιόδους, εκλεγόμενος κάθε φορά κατά τρόπο πανηγυρικό, λόγω της ευρείας λαϊκής απήχησης, που απολάμβανε η πολιτική του. Υπήρξε, όπως μαρτυρείται, ο ηγέτης της σκληρής αντιπολιτευτικής πτέρυγας έναντι των Βρετανών, προασπιζόμενος με μαχητικότητα και μεγάλη ευσυνειδησία τα συμφέροντα του κυπριακού λαού και του τόπου²².

Ακολούθως, ύστερα από τετραετή υπηρεσία στον μητροπολιτικό θρόνο Κυρηνείας ο Κύριλλος εξελέγη, στις 5 Απριλίου 1893²³, νέος Μητροπολίτης Κιτίου, οπότε εγκαταστάθηκε στη Λάρνακα, σε οίκημα πλησίον του ναού του Σωτήρος, όπου, σε νεότερο κτήριο, στεγάζεται η Μητρόπολη και στις μέρες μας. Κατά το διάστημα της εκεί παραμονής του επέδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη βελτίωση των οικονομικών της Μητρόπολης, ώστε να μπορεί να ανταποκρίνεται επαρκώς στην αποστολή της. Ιδίως φρόντισε για τη διάσωση της κτημοσύνης της από τις μεθοδεύσεις της αποικιοκρατικής κυβέρνησης και κατάφερε, ύστερα από σκληρούς αγώνες, να κατοχυρώσει στις Μονές του Αγίου Νικολάου των Γάτων και του Τιμίου Προδρόμου Μέσα Ποταμού τις εκτάσεις γης που τις περιέβαλλαν. Επίσης, κατά το ανωτέρω διάστημα, ως μέλος της Επιτροπής του Νοσοκομείου της Λάρνακας εργάστηκε για να αποκτήσει η πόλη λιθόκτιστο νοσοκομείο σε αντικατάσταση του ξύλινου, που ήταν σε χρήση μέχρι το 1898²⁴.

22. Χρίστου Κυριακίδη, *Το Κυπριακό Νομοθετικό Συμβούλιο (1878-1931). Ίδρυση, λειτουργία και κοινοβουλευτικές αντιπαραθέσεις: Συνταγματικές ελευθερίες υπό περιορισμό και αμφισβήτηση*, Λευκωσία 2016, σ. 104-105, 152-153, 191-192, 243-244, 264-265, 279-280, 301-308, 317-325 κ.ά.· Του ιδίου, «"Αντί Νομοθετικού Σώματος, Ιερά Σύνοδος;": Κλήρος και Νομοθετικό Συμβούλιο (1883-1931)», *Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου* 12 (2019) 423-427.

23. Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, *Κώδιξ Α΄*, σ. 361.

24. Ιερομ. Σωφρόνιου Μιχαηλίδη, *Ιστορία της κατά Κίτιον Εκκλησίας*, Λάρνακα 1992, σ. 313-331.

Την περίοδο αυτή ο Κύριλλος ενεπλάκη στο περίφημο Αρχιεπισκοπικό Ζήτημα, το οποίο είχε οδυνηρές επιπτώσεις στη ζωή των κατοίκων και στην εξέλιξη της πολιτικής ζωής στο νησί. Το ζήτημα αυτό είχε τις απαρχές του στον Ιανουάριο του έτους 1899, όταν απεβίωσε ο τότε Μητροπολίτης Πάφου (1890-1899) Επιφάνιος, οπότε δεν κατέστη δυνατόν, για διάφορους λόγους, να πληρωθεί ο κενός μητροπολιτικός θρόνος. Κορυφώθηκε δε το αμέσως επόμενο έτος, όταν, τον Μάιο του 1900, απεβίωσε ο Αρχιεπίσκοπος Σωφρόνιος Γ΄, με αποτέλεσμα να απομείνει η Εκκλησία της Κύπρου με μόνο δύο Αρχιερείς: τους Μητροπολίτες Κιτίου (1893-1909) Κύριλλο Παπαδόπουλο, τον εκ Προδρόμου, και Κυρηνείας (1895-1916) Κύριλλο Βασιλείου, τον εκ Πραστιού Αμμοχώστου²⁵. Λόγω της συνωνυμίας τους, ο κυπριακός λαός τους αποκαλούσε με τα προσωνύμια «Κυριλλάτσος» και «Κυριλλούδιν», με βάση τη διάκριση που προσδιόριζε και επέβαλλε η σωματική τους διάπλαση και οι χαρακτήρες τους, αφού ο μεν πρώτος ήταν δυναμικός και ευέξαπτος, ο δε δεύτερος ταπεινός και νηφάλιος. Αμφότεροι προβλήθηκαν ως διεκδικητές του αρχιεπισκοπικού θρόνου, με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν γύρω τους δύο παρατάξεις, η Κιτιακή και η Κυρηνειακή, που κάθε μία υποστήριζε με φανατισμό την επικράτηση του εκλεκτού της. Η διαμάχη αυτή, αν και αρχικά ξεκίνησε ως καθαρά εκκλησιαστική, στην πορεία προσέλαβε ευρύτερες πολιτικές και κοινωνικές προεκτάσεις και προκάλεσε μεγάλη αναταραχή στον τόπο.

Οι κύριοι υποστηρικτές του «Κυριλλάτσου» βρίσκονταν στις τάξεις των επιστημόνων της νέας γενιάς, οι οποίοι είχαν σπουδάσει στα ελληνικά πανεπιστήμια και έζησαν, χωρίς να γνωρίσουν την Τουρκοκρατία. Η παράταξη αυτή εκπροσωπούσε τη λεγόμενη «αδιάλλακτη» μερίδα του πολιτικού κόσμου, ονομασία που της δόθηκε από τη στάση της έναντι της βρετανικής διακυβέρνησης και της άποψής της για δυναμική διεκδίκηση του αιτήματος της Ένωσης. Αντίθετα, το «Κυριλλούδιν» είχε τους βασικότερους υποστηρικτές του στους παλαιούς συντηρητικούς πολιτευτές, οι οποίοι έλεγχαν, μέσω των διασυνδέσεών τους, πολλές

25. Βιογραφικά για τον Μητροπολίτη Κυρηνείας Κύριλλο, τον μετέπειτα Αρχιεπίσκοπο Κύπρου Κύριλλο Γ΄, βλ. Ανδρέα Βίττη, «Κύριλλος Γ΄: ο άγιος και λόγιος Αρχιεπίσκοπος (1916-1933)», *Επιστημονική Επετηρίς Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών* 5 (2001) 22-50· Έρικ Σεργίου, *Οργανωτικά ζητήματα στην Εκκλησία της Κύπρου επί Αρχιεπισκόπου Κυρίλλου Γ΄ (1916-1933)*, Λευκωσία 2017, σ. 38-87. Επίσης βλ. Αρ. Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων, 1800-1920*, τ. Α΄, ό.π., σ. 372-373.

από τις τοπικές αρχές των χωριών του νησιού. Σε αντιδιαστολή προς τους αντιπάλους τους, αποκαλούνταν «διαλλακτικοί», λόγω της μετριοπαθούς στάσης τους έναντι των Βρετανών αποικιοκρατών και της αρχής της πολιτικής σύνεσης, που πρόβαλλαν ως κύριο γνώμονα των ενεργειών τους, επιδιώκοντας την Ένωση εν ευθέτω χρόνω. Τελικά ύστερα από διαμάχη, η οποία κράτησε δέκα χρόνια, εξελέγη στον αρχιεπισκοπικό θρόνο, το 1909, ο από Κιτίου Κύριλλος²⁶.

Στο αξίωμα αυτό ο νέος Αρχιεπίσκοπος υπηρέτησε μέχρι τον θάνατό του, που συνέβη το 1916. Κατά το ανωτέρω διάστημα ανέπτυξε ποικίλη εθνική και εκπαιδευτική δράση, όπως κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών Πολέμων με τη στήριξη των Κυπρίων εθελοντών, που θα ενίσχυαν τις τάξεις του ελληνικού στρατού, και με τη συμβολή του στους εράνους για την ενίσχυση της Ελλάδας, προσφέροντας εξ ιδίων το ποσό των εκατό λιρών²⁷. Παρόμοια ήταν η στάση του και κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, οπότε τάχθηκε υπέρ της Αντάντ και των Βρετανών, οι οποίοι βρέθηκαν στο αντίπαλο στρατόπεδο από τη Γερμανία και τη σύμμαχό της Τουρκία και για τον λόγο αυτό βρήκαν την ευκαιρία και προσάρτησαν την Κύπρο στην αυτοκρατορία τους, στις 5 Νοεμβρίου 1914. Τότε ο Κύριλλος επέδωσε στον Αρμοστή Χάμιλτον Γκούλντ-Άνταμς (Hamilton Goold-Adams) έγγραφο που συνυπέγραψε, στις 8 Νοεμβρίου του ίδιου έτους, με τους εννέα Έλληνες βουλευτές του Νομοθετικού Συμβουλίου, με το οποίο εκφραζόταν η συμπαράσταση του κλήρου και του λαού του νησιού προς τη Μεγάλη Βρετανία και τους συμμάχους της, που αγωνίζονταν, όπως σημειωνόταν, για τα ιδανικά της ελευθερίας και του πολιτισμού. Επιπρόσθετα τονιζόταν ότι ήταν με χαρά, που οι Έλληνες κάτοικοι πληροφορούνταν για το νέο καθεστώς, αφού απάλλασσε οριστικά το νησί από την τουρκική κυριαρχία. Υπογραμμιζόταν, όμως, ότι το θεωρούσαν ένα προσωρινό

26. Γεώργιου Φραγκούδη, *Ιστορία του Αρχιεπισκοπικού Ζητήματος Κύπρου (1900-1910)*, Αλεξάνδρεια 1911· Μητροπολίτη πρώην Λεοντοπόλεως Σωφρόνιου Ευστρατιάδου, «Η λύσις του Εκκλησιαστικού Κυπριακού Ζητήματος (1900-1910)», *Θεολογία* 12 (1934) 162-179, 254-314· Νίκου Χριστοδούλου, *Το Αρχιεπισκοπικό Ζήτημα της Κύπρου κατά τα έτη 1900-1910*, Λευκωσία 1999.

27. Πέτρου Παπαπολυβίου, *Η Κύπρος και οι Βαλκανικοί πόλεμοι. Συμβολή στην ιστορία του Κυπριακού Εθελοντισμού*, Λευκωσία 1997, σ. 107-108.

σταθμό στην πορεία για την υλοποίηση των εθνικών τους δικαίων και την Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα²⁸.

Από τις σημαντικότερες πτυχές της περιόδου αυτής της ζωής του Κυρίλλου είναι η σύνταξη και ψήφιση του πρώτου Καταστατικού Χάρτη της Εκκλησίας της Κύπρου, που υπογράφηκε στις 21 Μαΐου 1914 από τους Κύπριους Αρχιερείς²⁹ και παρέμεινε σε ισχύ μέχρι και το έτος 1979, καθορίζοντας με τις διατάξεις του τις διοικητικές πρακτικές και την εσωτερική ζωή της Εκκλησίας³⁰. Ταυτόχρονα συνέχισε την προσφορά του στον τόπο ως μέλος του Νομοθετικού Συμβουλίου έως το έτος 1911, ελέγχοντας τις ενέργειες της αποικιακής κυβέρνησης, ενώ διετέλεσε επίσης πρόεδρος των Ελληνικών Εκπαιδευτηρίων, από το 1911 έως το 1916³¹.

Καθόλο το διάστημα της μακράς αρχιερατείας του, είτε ως Μητροπολίτης, είτε ως Αρχιεπίσκοπος, ο Κύριλλος διατηρούσε στενούς δεσμούς με τα χωριά της περιοχής Μαραθάσας και ιδίως με τον Άγιο Δημήτριο, όπου ήταν εγκατεστημένη η αδελφή του Αθηνά. Συνήθιζε μάλιστα να διαμένει στη φιλόξενη κατοικία της για αρκετές ημέρες, κατά τη θερινή περίοδο, χάριν αναπαύσεως και ιαματικών λουτρών, με νερό που μεταφερόταν στο χωριό από τη γειτονική κοινότητα των Τριών Ελιών, αφού έπασχε από ρευματισμούς. Η τελευταία επίσκεψή του στον Άγιο Δημήτριο πραγματοποιήθηκε το καλοκαίρι του 1916, οπότε απεβίωσε απροσδόκητα, στις 6 Ιουλίου 1916, ύστερα από σύντομη ασθένεια μερικών ημερών³². Η σορός του μεταφέρθηκε στη γενέτειρά του Πρόδρομο, όπου και τάφηκε στο

28. Για το περιεχόμενο του διαγγέλματος της προσάρτησης και του εγγράφου, που επιδόθηκε στον Αρμοστή, βλ. «Επί της προσαρτήσεως της Κύπρου», *Εκκλησιαστικός Κήρυξ* 4 (1914) 538-546.

29. Βλ. «Καταστατικόν της Αγιοτάτης Αποστολικής Εκκλησίας της Κύπρου», *Εκκλησιαστικός Κήρυξ* 4 (1914) 291-321, όπου παρατίθενται οι διάφορες διατάξεις του Καταστατικού Χάρτη.

30. Βλ. Έρικ Σεργίου, *Η Καταστατική Νομοθεσία της Εκκλησίας της Κύπρου μέχρι και την ψήφιση του Καταστατικού Χάρτη του 1979*, Λευκωσία 2007, σ. 64-82, όπου διεξοδική παρουσίαση των εφαρμογών των διατάξεων του Καταστατικού Χάρτη του έτους 1914.

31. Αρ. Κουδουνάρη, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων, 1800-1920*, τ. Α', ό.π., σ. 372.

32. Για τους δεσμούς του Κυρίλλου με τον Άγιο Δημήτριο βλ. Κ. Κοκκινόφτα, *Άγιος Δημήτριος Μαραθάσας*, ό.π., σ. 69-74.

προαύλιο του ομώνυμου ναού, ενδεδυμένος την αρχιερατική του στολή και καθήμενος, κατά το έθος, σε καρέκλα, κρατώντας ιερό ευαγγέλιο. Άφησε φήμη εθνικού αγωνιστή, ανυποχώρητου στο ζήτημα των διεκδικήσεων των δικαιωμάτων του λαού, πολλές φορές ευέξαπτου και απότομου, ωστόσο φιλόπονου, λιτού στην προσωπική του ζωή και έντιμου³³.

Δημοσιεύτηκε στην *Επιστημονική Επετηρίδα Κυπριακής Εταιρείας Ιστορικών Σπουδών* 14 (2021) 189-198.

33. Εκτενής περιγραφή των σχετικών με την ασθένεια και την κηδεία του Κυρίλλου γίνεται στον τύπο της εποχής. Ενδεικτικά βλ. «† Ο Κύριλλος Β΄, Αρχιεπίσκοπος Νέας Ιουστινιανής και πάσης Κύπρου», *Εκκλησιαστικός Κήρυξ* 6 (1916) 369-386· *Αλήθεια*, 8.7.1916· *Κήρυξ*, 8.7.1916, 15.7.1916· *Ένωσις*, 8/21.7.1916· *Φωνή της Κύπρου*, 9/22.7.1916· *Ελευθερία*, 9/22.7.1916· *Αιών*, 9/22.7.1916· *Νέον Έθνος*, 9/22.7.1916· *Κυπριακός Φύλαξ*, 12.7.1916· *Σάλπιγξ*, 13/26.7.1916· *Πατρίς*, 13/26.7.1916· *Ένωσις*, 15/28.7.1916.